

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่องการเปรียบเทียบความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นเด็กเล็กที่เล่นกับเพื่อน ที่เล่นกับแม่ และที่เล่นเอง ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องต่อไปนี้

ความคิดสร้างสรรค์

1. ความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์
2. ความหมายของความคิดสร้างสรรค์
3. ลักษณะของความคิดสร้างสรรค์
4. พัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์
5. ลักษณะของเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์
6. บรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์

การเล่น

1. ความหมายและความสำคัญของการเล่น
2. พฤติกรรมการเล่นของเด็ก
3. การเล่นที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์
4. รูปแบบของการเล่น
  - การเล่นกับเพื่อน
  - การเล่นกับแม่
  - การเล่นเอง

ความคิดสร้างสรรค์

1. ความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์

บุคคลในวงการต่าง ๆ ยอมรับว่าความคิดสร้างสรรค์มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการของโลก เนื่องจากปัจจุบันสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น จึงมีผู้สนใจและให้ความสำคัญแก่ความคิดสร้างสรรค์เป็นอย่างมาก เช่น ฮิลล์ (2527: 68) นักปรัชญาที่มีชื่อเสียงของสหรัฐอเมริกาได้กล่าวถึงความสำคัญ ของความคิดสร้างสรรค์ว่า "เป็นความสามารถในทางจินตนาการของจิตใญ่มนุษย์ เป็นกลไกที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยถูกสร้างขึ้น มันผลิตเครื่องยนต์กลไก ศิลปกรรม และสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นผลงาน ของมนุษย์"

ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกตระหนักถึงความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ จึงได้เน้นในเรื่องนี้โดยส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของพลเมืองตั้งแต่เยาว์วัย ดังที่นักการศึกษาของประเทศญี่ปุ่น คือ อิบูกะ (2528: 109) ซึ่งเป็นประธานบริหารสมาคมเพื่อการพัฒนาเด็กเล็ก (Early Development Association) ได้กล่าวว่า "เราต้องบ่มเพาะ ความคิดสร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่วัยเด็ก" นอกจากนี้การจัดการศึกษาสำหรับเด็กก่อนวัยเรียนใน ประเทศอิสราเอลมีจุดมุ่งหมายที่เน้นความสำคัญของการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของเด็กในระดับอนุบาลเป็นอย่างมาก โดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในห้องเรียน ให้โอกาสเด็กใช้ความสามารถสำรวจความถนัดและสร้างสรรค์ผลงานจากการเล่นอิสระ บัน ระบายสี เขียนภาพ ฯลฯ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2522: 11)

การให้การศึกษาแก่เด็กในวัยนี้ ทั้งครูและพ่อแม่เน้นแต่เรื่องที่จะให้เด็กได้มีความรู้และทักษะ เพราะเชื่อว่าจะเป็นพื้นฐานที่จะก้าวไปสู่ความสำเร็จในชีวิต แต่ปัจจุบันบุคคลเหล่านั้น เริ่มตระหนักและยอมรับถึงความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ว่าจะต้องพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ควบคู่ไปกับการให้เด็กได้รับความรู้และทักษะด้วย ดังที่ ชาญชัย อินทรประวัติ (2518: 19) ได้ให้ความเห็นว่าความคิดสร้างสรรค์มีความจำเป็นต่อชีวิต คือ

ในการให้การศึกษาแก่เด็กนั้น เราไม่สามารถจะสอนเขาทุกสิ่งทุกอย่างที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของเขาได้ เราสอนเขาได้บางอย่าง เด็กจะตั้งหาหนทางเอาเองว่าจะเอาความรู้ที่ครูสอนนั้นไปใช้ในการแก้ปัญหาได้อย่างไรแน่นอนที่สุดเด็กที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ย่อมมีโอกาสในการใช้ความรู้ได้ดีกว่าเด็กที่ไม่มีความคิดสร้างสรรค์เลยถ้าเราสอนแต่ความรู้โดยไม่สอนให้รู้จักคิด

ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องให้เด็กได้รับโอกาสการแสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์ เพราะการที่เด็กได้สร้างสรรค์ด้วยตนเองทำให้เด็กเกิดความพึงพอใจและมีความสุข อีกทั้งเป็นการช่วยพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กให้เป็นคนที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง ดังที่ เฮอร์ล็อก (Hurlock 1972: 319) ได้กล่าวถึงความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ว่า "ความคิดสร้างสรรค์ให้ความสนุกความสุขและความพอใจแก่เด็กมาก และสิ่งเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพของเขาไม่มีอะไรที่จะสร้างความพอใจและสนุกสนานเท่ากับการที่เด็กได้สร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาด้วยตัวของเขาเอง"

2. ความหมายของความคิดสร้างสรรค์

ความหมายของความคิดสร้างสรรค์มีผู้ให้นิยามไว้ดังนี้ เช่น

ทอร์เรนซ์ (Torrance 1962: 16) ได้ให้คำจำกัดความของความคิดสร้างสรรค์ไว้ว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นกระบวนการของความรู้สึกไวต่อปัญหาหรือสิ่งบกพร่องที่ขาดหายไป แล้วรวบรวมความคิดตั้งเป็นสมมุติฐานและทำการทดสอบสมมุติฐาน แล้วรายงานผลที่ได้รับจากการค้นพบ

อิกุยะ (2528: 109) ได้ให้ความหมายของความคิดสร้างสรรค์เป็นสองระดับ ระดับแรก หมายถึง การแสดงจินตนาการหรือความรู้สึกอย่างอิสระในเรื่องที่สนใจอย่างจริงจัง และในระดับสูง หมายถึง การค้นพบและค้นคิดสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา เขากล่าวอีกว่าสิ่งที่ผู้ใหญ่ คิดว่าเป็นจินตนาการอันไร้สาระของเด็กนั้นแหละที่เป็นจุดเริ่มต้นของความคิดสร้างสรรค์

ไซว เลียมแก้ว (2514: 14) ได้ให้ความหมายว่า ความคิดสร้างสรรค์ หมายถึง ความสามารถทางสมองของบุคคล เป็นความสามารถที่จะระลึกลงถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เคยเรียนรู้ไป

แล้วออกมาได้มาก เป็นการระลึกที่ได้มาจากการคิดหลายทิศทางจนทำให้ได้สิ่งก่บแปลก ๆ ออกมาจากกระบวนการระลึกนั้นด้วย

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2523: 3) ได้ให้ความหมายว่า การคิดสร้างสรรค์ คือ ความสามารถในการคิดและการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นประโยชน์อย่างใหม่และแปลกไปจากความคิดหรือการกระทำของคนอื่นอย่างที่ไม่มีการนึกมาก่อน

อารี รังสินธ์ (2527: 5) ได้ให้ความหมายของความคิดสร้างสรรค์ว่า เป็นกระบวนการทางสมองที่คิดในลักษณะอเนกนัยอันนำไปสู่การคิดสิ่งแปลกใหม่ ด้วยการคิดคัดแปลงความคิดเดิมผสมผสานกันให้เกิดสิ่งใหม่ รวมทั้งการประคิษฐ์คิดค้นพบสิ่งต่าง ๆ

จากความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์ หมายถึงความสามารถทางสมองในการคิดหลายทิศทาง คิดอย่างกว้างขวางโดยใช้จินตนาการหรือความรู้สึกอย่างอิสระและไวต่อบัญหา อันนำไปสู่การคิดค้นประคิษฐ์สิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ในที่สุด

อย่างไรก็ตาม เทเลอร์ และทอร์แรนซ์ (Taylor and Torrance อ้างถึงในกรมการฝึกหัดครู 2521: 7) ได้ให้ทัศนะว่าผลของการคิดสร้างสรรค์นั้นไม่จำเป็นต้องถึงขั้นสูงสุดกึ่งเช่นการคิดค้นประคิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ หรือการสร้างทฤษฎีที่ต้องใช้ความคิดด้านนามธรรม แต่อาจจะเป็นขั้นหนึ่งขั้นใดใน 5 ขั้นต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 เป็นขั้นที่แสดงออกมาอย่างอิสระในด้านความคิดริเริ่มโดยไม่คำนึงถึงคุณภาพของงาน

ขั้นที่ 2 งานที่เป็นผลผลิต ขั้นนี้ต้องอาศัยทักษะบางอย่าง

ขั้นที่ 3 เป็นงานประคิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ที่ไม่ซ้ำแบบใคร

ขั้นที่ 4 เป็นการปรับปรุงงานขั้นที่ 3 ให้ดีขึ้น

ขั้นที่ 5 เป็นงานที่เกิดจากคิดสิ่งที่เป็นนามธรรมขั้นสูงสุด เช่น ค้นพบทฤษฎี

หรือ หลักการใหม่ ๆ

3. ลักษณะของความคิดสร้างสรรค์

ความคิดสร้างสรรค์อาจให้ความหมายได้ 3 ลักษณะ คือ

3.1 ลักษณะทางกระบวนการ (Process)

3.2 ลักษณะของผลิตภัณฑ์ (Product)

3.3 ลักษณะของบุคคล (Person)

3.1 ลักษณะทางกระบวนการ (Process)

กิลฟอร์ด (Guilford 1968: 138) มีความคิดเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ว่าเป็นพฤติกรรมที่อยู่ในมิติหนึ่งของโครงสร้างทางสติปัญญา (The Structure of Intellect) กิลฟอร์ดได้อธิบายว่าความคิดสร้างสรรค์เป็นลักษณะความคิดแบบอเนกนัย (Divergent Thinking) โดยมีองค์ประกอบดังนี้ คือ

1) ความคล่องแคล่วในการคิด (Fluency) หรือความคิดคล่องตัว คือ ความสามารถในการคิดหาคำตอบได้อย่างคล่องแคล่ว รวดเร็ว

2) ความยืดหยุ่นในการคิด (Flexibility) คือ ความสามารถของสมองในการคิดหาคำตอบได้หลายาประเภท หรือ หลายา ทิศทาง

3) ความคิดริเริ่ม (Originality) คือ ความสามารถของสมองในการหาคำตอบที่แปลกใหม่ และเป็นคำตอบที่ไม่ซ้ำกับคำตอบของผู้อื่น

3.2 ลักษณะของผลิตภัณฑ์ (Product)

ไอส์เนอร์ (Eisner 1968: 349-355) กล่าวถึงความคิดสร้างสรรค์ไว้ 3 ประการคือ

1) ความคิดสร้างสรรค์ไม่ใช่พรสวรรค์พิเศษที่คนเพียงส่วนน้อยเป็นเจ้าของ หากแต่ทุกคนสามารถมีความคิดสร้างสรรค์ได้ในระดับต่าง ๆ กัน

2) ความคิดสร้างสรรค์เป็นผลทั้งด้านความคิดในส่วนของผู้คิดสร้างสรรค์ และการตัดสินของผู้ดู บางคนมีความคิดสร้างสรรค์สูง คิดไว้แต่เพียงส่วนตัวไม่แสดงออกมาก็จะไม่มีการสังเกตเห็นและไม่ได้รับการตัดสิน ดังนั้น ขณะที่บุคคลมีความคิดสร้างสรรค์เกิดขึ้นเขาต้องสร้างผลงานให้ความคิดปรากฏออกให้ผู้คนรับรู้ และสิ่งนั้นต้องได้รับการตัดสินว่าเป็นของใหม่ มี

เหตุผลและมีประโยชน์เป็นที่พอใจของคนบางคนในขณะนั้น

3) ความคิดสร้างสรรค์ในสายตาของนักวิจัยนั้นจะต้องวัดได้

3.3 ลักษณะของบุคคล (Person)

ฮิลการ์ด และแอทกินสัน (Hilgard and Atkinson 1967: 365) ได้กล่าวว่าผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์เป็นผู้ที่มีความคิดอิสระ ไม่ชอบตามแบบใครชอบคิดหรือทำสิ่งที่ซับซ้อน และแปลกใหม่ และเป็นผู้ที่มีอารมณ์ขัน

เกล (Gale 1960: 431) ได้กล่าวว่าความคิดสร้างสรรค์เป็นลักษณะที่มีอยู่ในเด็กทุกคน และสามารถส่งเสริมให้เจริญงอกงามได้ เขายังกล่าวต่อไปว่าความคิดสร้างสรรค์มิได้ถ่ายทอดมาจากยีนส์ของบิดามารดา แต่เป็นพฤติกรรมภายหลัง เช่นเดียวกับบุคลิกภาพของมนุษย์

มาสโลว์ (Maslow อ้างถึงในกรมการฝึกหัดครู 2521: 6) ได้กล่าวว่า บุคคลที่มีความคิดสร้างสรรค์มีความแตกต่างไปจากบุคคลอื่นโดยทั่วไปในลักษณะเฉพาะอย่าง คือมีความเป็นตัวของตัวเอง และไม่ซลาคกลัวต่อสิ่งที่ยังไม่ทราบต่อสิ่งลึกลับและน่าสงสัย แต่กลับรู้สึกพอใจและค้นหาค้นคว้าที่จะเผชิญกับสิ่งเหล่านั้น

จากความคิดเห็นดังกล่าวข้างต้นอาจสรุปได้ว่า ลักษณะของความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่ทุกคนมีมาแต่กำเนิด แต่อยู่ในระดับที่ไม่เท่ากัน และความคิดสร้างสรรค์สามารถพัฒนาให้เจริญงอกงามได้ถ้าได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างถูกต้อง และเหมาะสมกับโอกาส

4. พัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์

ทอร์แรนซ์ (1962: 86-89) ได้รวบรวมผลงานที่มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์ของเด็กก่อนวัยเรียนซึ่งส่วนมากเน้นหนักไปในทางจินตนาการ ดังเช่นผลงานของ

ริบอท (Ribot) หนึ่งในจำนวนผู้ที่ศึกษาเรื่องนี้ซึ่งใช้คำว่า "จินตนาการ" แทนความคิดสร้างสรรค์ เขาอธิบายความเจริญเติบโตของจินตนาการและเหตุผลของเด็กโดยทั่วไปว่าจินตนาการเริ่มพัฒนาขึ้นก่อนเหตุผล ต่อจากนั้นเหตุผลก็จะเจริญขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงระดับหนึ่ง

จินตนาการและเหตุผลพัฒนาอยู่ในระดับเดียวกัน หลังจากนั้นเหตุผลก็จะสูงกว่าจินตนาการโดยจินตนาการของคนส่วนใหญ่จะค่อย ๆ ลดลงหรือไม่สามารถคิดสิ่งใหม่ ๆ ได้อีกหลังจากวัยหนุ่มสาวไปแล้ว

แอนดรูส์ (Andrews) ได้ศึกษาพัฒนาการทางจินตนาการของเด็กช่วงก่อนวัยเรียนได้อย่างเป็นระบบครบถ้วนมากกว่าคนอื่น ๆ เขาพบว่าคะแนนรวมของจินตนาการของเด็กสูงสุดในช่วงอายุระหว่าง 4 ขวบถึง 4 ขวบ 6 เดือน และจะลดลงทันทีเมื่ออายุ 5 ขวบ ตอนเด็กเข้าเรียนชั้นอนุบาลความสามารถที่จะตีความ สร้างเค้าโครงขึ้นใหม่ หรือรวบรวมชิ้นใหม่จะพัฒนาสูงสุดระหว่างอายุ 3 ขวบ ถึง 4 ขวบ ต่อจากนั้นจะลดลงหากกล่าวให้ชัดเจนก็คือความคิดสร้างสรรค์ในการจินตนาการ จุดที่สูงอยู่ในช่วงอายุ 3 ปี 6 เดือน ถึง 4 ปี 6 เดือน และลดลงต่ำสุดระหว่างอายุ 5 ปี

มาร์กี (Markey) ได้ศึกษาพบว่าพฤติกรรมทางด้านจินตนาการจะเพิ่มขึ้นตามอายุตลอดช่วงก่อนวัยเรียน และยังได้รายงานอีกว่า ถึงอย่างไรก็ตามในการเล่นเกมแม่บ้านและการตั้งชื่อแปลก ๆ ในสิ่งที่นำมาเราจะลดลงระหว่างที่เด็กมีอายุเพิ่มมากขึ้น

ลิกอน (Ligon) และคณะได้ศึกษาลักษณะพัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก วัย 4-6 ขวบ โดยกล่าวว่า

เด็กวัยนี้มีจินตนาการดี แต่ลิกอนและคณะไม่ได้สังเกตจินตนาการที่ลดต่ำลงในช่วงกลางของวัยนี้ซึ่งเป็นข้อสังเกตที่ผู้ศึกษาค้นอื่น ๆ ได้พบ สำหรับในช่วงวัยนี้เองเด็กเรียนรู้ทักษะของการวางแผนงานเป็นครั้งแรก เด็กเริ่มที่จะสนุกสนานกับการวางแผนในการคาดคะเนการเล่นและงาน ได้เรียนรู้บทบาทของผู้ใหญ่จากการเล่นบทบาทสมมุติความอยากรู้อยากเห็นจะทำให้เด็กแสวงหา "ความจริงและความถูกต้อง" แม้ในเรื่องที่จะทำให้ผู้ใหญ่ยุ่งยาก ตอนนี้เด็กสามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ ถึงแม้ว่าจะไม่เข้าใจเหตุผลในความสัมพันธ์นั้น เด็กทดลองแสดงบทบาทต่าง ๆ ในการเล่นจินตนาการ เด็กเริ่มรู้ถึงความรู้สึกของผู้อื่น และเริ่มคิดว่าการกระทำของตนมีผลกระทบต่อคนอื่น การพัฒนาความเชื่อมั่นในช่วงนี้ทำได้โดยใช้การสร้างสรรคทางศิลปะ การจัดประสบการณ์ใหม่ ๆ และการเล่นเกมทางภาษา การสร้างสรรค์ของเด็กวัย 4-6 ขวบนี้ไม่ควรประเมินผลโดยใช้มาตรฐานของผู้ใหญ่

การศึกษาของลิกอนและคณะ เกี่ยวกับเด็กเริ่มเรียนรู้ทักษะการวางแผนงาน เป็นครั้งแรกในวัย 4-6 ขวบนี้ มุกินา (2528: 127) ได้มีความเห็นสอดคล้องกัน และ เขายังได้กล่าวอีกว่า "เด็กสามารถกระทำอย่างมีเป้าหมายแล้ว เด็กเริ่มระบุสิ่งที่ต้องการจะวาดหรือทำออกมาเป็นคำพูด แต่การควบคุมกิจกรรมด้วยคำยังอ่อนแอมาก ความคิดของเด็ก ยังไม่แน่นอนหากจะเปลี่ยนแปลงไปในระหว่างการกระทำสิ่งต่างๆ ขณะที่เด็กมองเห็นผลลัพธ์ของการกระทำของตน"

โลเวนเฟลด์ (Lowenfeld อ้างถึงในอารมณ หักฉิน 2526: 9) กล่าวว่า เด็กจะแสดงความคิดสร้างสรรค์ออกมาแม้ว่าจะไม่มีผู้ใดสอนให้ พัฒนาการของความคิดสร้างสรรค์ของเด็กอาจเริ่มด้วยการเล่นเสียง หรือเด็กอาจจะคิดสร้างสรรค์ด้วยการสร้างรูปอะไรขึ้นมาแล้ว เรียกสิ่งที่เขาสร้างนั้นว่า "ผู้ชาย" "บ้าน" หรือ "ภูเขา" รูปที่เขาสร้างหรือสิ่งที่เขาคิดขึ้นนี้ ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ จากการคิดสร้างสิ่งง่าย ๆ เหล่านี้นำไปสู่การสร้างสิ่งยาก ๆ ซึ่งต้องผ่านขั้นตอนที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น

จากการศึกษาของนักการศึกษาทั้งกล่าวข้างต้นแสดงว่า มนุษย์ทุกคนมีความคิดสร้างสรรค์ติดตัวมาแต่กำเนิด และความคิดสร้างสรรค์จะพัฒนาไปเรื่อย ๆ จนถึงช่วงอายุ 4 ขวบ ถึง 4 ขวบ 6 เดือน ความคิดสร้างสรรค์จะพัฒนาถึงจุดสูงสุด และลดต่ำสุดเมื่ออายุ 5 ขวบ เนื่องจากต้องยอมรับและทำตามกฎเกณฑ์ทางสังคมแล้ว จึงทำให้ภาวะการสร้างสรรค์ ใต้แก่ เสรีภาพทางความคิดและการกระทำถูกยับยั้ง แต่อย่างไรก็ตามความคิดสร้างสรรค์เป็นสมรรถภาพที่สามารถส่งเสริมให้พัฒนาขึ้นได้ ถ้าได้รับการเอาใจใส่ตั้งแต่เยาว์วัยโดยการจัดประสบการณ์ และบรรยากาศที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์ เปิดโอกาสให้เด็กได้คิดและแสดงออกอย่างอิสระ

ในประเทศไทย กรมการฝึกหัดครูได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ของเด็กไทยในระดับชั้นอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2521 (กรมการฝึกหัดครู 2521: บทคัดย่อ) นักเรียนกลุ่มตัวอย่างมีจำนวน 3,123 คน โดยใช้แบบทดสอบความคิดสร้างสรรค์ของ ทอร์แรนซ์ ผลการวิจัยพบว่า

1. เมื่ออายุของนักเรียนเพิ่มขึ้น หรืออยู่ในระดับชั้นเรียนสูงขึ้นความคิดคล่องตัวจะสูงขึ้น

2. ความคิดริเริ่มนั้นจะสูงในระดับอนุบาล และลดต่ำสุดในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 แต่จะเริ่มสูงขึ้นในชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 และจะเพิ่มขึ้นเรื่อยจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

3. ความคิดละเอียดลออจะพัฒนาสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ แต่จะเป็นไปอย่างเชื่องช้า

วารากรณ์ รักวิชัย (2522: 28) ได้ศึกษาอิทธิพลสิ่งแวดล้อมที่มีต่อความคิดสร้างสรรค์ของเด็กวัย 5-6 ปี ในโรงเรียนประถมสาธิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร พบว่าค่าเฉลี่ยของความคิดคล่องตัว ความคิดริเริ่มและความคิดละเอียดลออในชั้นเด็กเล็กสูงกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

ชื่นจิต การบุญ (2525: 62) ได้ศึกษาถึงการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของเด็กก่อนวัยเรียนจำนวน 30 คน โดยการสอนด้วยวิธีใช้คำถามแบบอเนกนัย พบว่าสามารถส่งเสริมพัฒนาการทางด้านความคิดคล่องตัว และความคิดละเอียดลอออย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนความคิดริเริ่มนั้นไม่พบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่มีแนวโน้มที่จะสูงขึ้นถ้าได้รับการฝึกที่นานกว่า

อารมณ ทัศน (2526: บทคัดย่อ, 59) ได้เปรียบเทียบพัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์ของเด็กก่อนวัยเรียนที่มีการเล่นต่างกันจำนวน 30 คน โดยใช้แบบทดสอบความคิดสร้างสรรค์ของทอร์แรนซ์ พบว่า เด็กก่อนวัยเรียนที่ได้รับการเล่นที่ใช้อุปกรณ์เพื่อส่งเสริมการเล่นโดยตรงมีความคิดคล่องตัว ความคิดริเริ่มและความคิดละเอียดลออ แตกต่างจากเด็กก่อนวัยเรียนที่ได้รับการเล่นที่ใช้อุปกรณ์พื้นบ้านอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยที่การเล่นที่ใช้อุปกรณ์เพื่อส่งเสริมการเล่นโดยตรงมีประสิทธิภาพดีกว่าการเล่นที่ใช้อุปกรณ์พื้นบ้าน

จากการศึกษาข้างต้นพอสรุปได้ว่าผลการวิจัยมีความสอดคล้องกันในด้านความคิดริเริ่มของเด็กที่ลดต่ำลงในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเด็กเริ่มมีการอ่านเขียนเรียนหนังสือ และอยู่ในระเบียบกฎเกณฑ์มากกว่าในชั้นอนุบาล หรือชั้นเด็กเล็กซึ่งเป็นข้อที่แสดงว่าความคิดสร้างสรรค์จะไม่พัฒนาถ้าอยู่ในภาวะที่ปราศจากอิสรภาพ หรือถูกยับยั้งด้วยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ แต่ความคิดสร้างสรรค์สามารถพัฒนาให้เพิ่มขึ้นได้ถ้าได้รับความร่วมมือจากพ่อ แม่ ครู และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเด็กอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรส่งเสริมตั้งแต่เยาว์วัยหรือช่วงเด็กก่อนวัยเรียนซึ่งทำได้โดยการจัดสภาพการณ์ให้เหมาะสมและต้องทำอย่างต่อเนื่อง

5. ลักษณะของเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์

นักจิตวิทยาและนักการศึกษาต่างยอมรับว่า ธรรมชาติของเด็กทุกคนมีความคิดสร้างสรรค์เป็นศักยภาพที่ติดตัวมาแต่กำเนิด แต่จะมีปริมาณไม่เท่ากันตามประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมที่ได้รับและความคิดสร้างสรรค์นั้นสามารถที่จะพัฒนาให้เจริญงอกงามได้ ถ้ามีภาวะที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาอย่างเหมาะสม สำหรับเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์จะมีบุคลิกภาพแตกต่างจากเด็กโดยทั่ว ๆ ไปดังที่ สุชา จันทรเฒ (2525: 27) ได้กล่าวถึงลักษณะของเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์จากการศึกษาของวิสเบิร์ก และสปริงเกอร์ (Weisberg and Springer) ว่าเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์สูงมักนึกถึงเหตุการณ์ในอดีตได้ถูกต้องมาก ไม่ว่าจะเหตุการณ์ในด้านดีหรือด้านไม่ดี ชอบตุ๊กตา และชอบนักประพันธ์มีชื่อ คือ เชกสเปียร์ และมีอารมณ์มั่นคงพอสมควร เด็กนี้มีความรู้สึกไวและรักความเป็นอิสระ และสุชา จันทรเฒ ได้กล่าวถึงผลการศึกษาของทอร์แรนซ์ที่พบว่าเด็กในระดับเกรด 1-6 ที่มีความคิดสร้างสรรค์สูงเป็นเด็กที่ผู้อื่นเห็นว่าเป็นเด็กไม่เอาเรื่อง เป็นเด็กประเภทมีความคิดโง่ ๆ ผลงานของเด็กพวกนี้มักเป็นงานประเภทแสดงออกของความคิด มีอารมณ์ขันและความสนุกสนานแฝงอยู่ ชาคความรัคคุม แมคโดนัลด์ และราธส์ (Mac Donald and Rath 1964, quoted in Torrance 1973: 36) ได้ศึกษาในเรื่องนี้พบว่า เด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์สูงจะเป็นผู้ที่มีความคิดลักษณะเปิดกว้างมากกว่าเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์ต่ำ ซึ่งสอดคล้องกับที่ อารี รังสินธ์ (2527: 138) ได้อ้างผลการศึกษาของทอร์แรนซ์ว่า ลักษณะพื้นฐานแรกที่สุดของวิธีสร้างสรรค์และการแก้ปัญหาคือ ความไม่สมบูรณ์ หรือความเปิดกว้าง

ประเทิน มหาพันธ์ (2506:267-268) ได้กล่าวถึงเด็กที่มีความเจริญในทางสร้างสรรค์จะแสดงภาพวาดในลักษณะดังนี้

1. มักหาเรื่องราวที่แปลก ๆ และเหมาะสมมาวาดได้
2. เด็กจะปรับปรุงสัญลักษณ์ที่เขาวาดอยู่เสมอ
3. เด็กรู้จักประคิษฐ์เรื่องราวต่าง ๆ ขึ้นวาดได้ หังรู้จักตั้งชื่อภาพของตนได้

อย่างเหมาะสม

วรารณ รักษ์วิชัย (2523: 26-27) ได้กล่าวถึงลักษณะของเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์ว่า มักเป็นคนอยากรู้อยากเห็น มีปฏิริยาโต้ตอบรวดเร็วต่อปัญหา มีความเชื่อมั่นในตน

เอง เป็นคนช่างคิดและชอบทำในสิ่งที่แปลกใหม่ ไม่ชอบทำซ้ำแบบใคร รวมทั้งมีลักษณะเป็นผู้นำ

อาร์ รังสินันท์ (2527: 73) ได้กล่าวถึงลักษณะของเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์ว่า ประเทศต่าง ๆ เน้นคุณลักษณะไม่เหมือนกัน เช่น สหรัฐอเมริกาและเยอรมัน มีความคิดตรงกันในลักษณะที่เด็กมีความคิดสร้างสรรค์ คือ มีความคิดเป็นของตนเอง, อยากรู้อยากเห็น ตักสินใจได้ มีอารมณ์ขัน เป็นต้น อินเดียนและฟิลิปปินส์ มีความเห็นคล้ายคลึงกันว่า เด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์ คือเด็กที่เชื่อฟัง สุภาพ สุขภาพดี เป็นต้น อาร์ รังสินันท์ ยังได้กล่าวถึงลักษณะที่เป็นอุปสรรคต่อความคิดสร้างสรรค์ เช่น ชี้ขาด กลัว ช้อย ชี้เกรงใจ เป็นต้น ว่าหากต้องการให้เด็กเป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์ก็ควรหาทางลดหรือขจัดลักษณะเหล่านี้

6. บรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์

บรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ได้แก่ บรรยากาศที่เด็กสามารถแสดงความคิดใหม่ ๆ แปลก ๆ ได้เต็มที่ และรู้สึกเป็นอิสระไม่ถูกควบคุมจากระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ จากผลการศึกษาของ โรเจอร์ส (Rogers 1970: 146-149) พบว่าภาวะที่ส่งเสริมให้บุคคลกล้าคิดอย่างสร้างสรรค์ ได้แก่ ภาวะที่บุคคลรู้สึกปลอดภัยซึ่งเกิดจากความรู้สึกว่าตัวเองมีค่าและได้รับการยอมรับ รวมทั้งภาวะที่มีเสรีภาพทางใจโดยไม่ถูกวิพากษ์วิจารณ์หรือประเมินค่า นอกจากนี้ อาร์ รังสินันท์ (2527: 89) ได้กล่าวถึงบรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ตามที่ ออสบอน (Osborn) ได้กล่าวไว้ว่าบุคคลจะคิดได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นขึ้นอยู่กับความปลอดภัยทางจิตและบรรยากาศที่กระตุ้นให้คิด และสมิท (Smith) ก็ได้สนับสนุนว่า สิ่งแวดล้อมที่ดีที่สุดจะช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ในเด็ก ได้แก่ บรรยากาศที่เปิดโอกาสให้เด็กได้สำรวจและศึกษากันกว่าด้วยตนเอง

เขาวนา ยุทธสุริยพันธ์ (2514: 12-15) ได้ศึกษาพบว่า นักเรียนที่เรียนในโรงเรียนที่มีบรรยากาศแบบเปิดโอกาสให้เด็กแสดงความคิดเห็น ไม่เคร่งครัดในระเบียบมากนัก เช่น โรงเรียนสาธิตต่าง ๆ ผลปรากฏว่า นักเรียนโรงเรียนสาธิตมีความคิดสร้างสรรค์สูงกว่านักเรียนในโรงเรียนที่มีบรรยากาศการเรียนการสอนที่มีแบบแผน และเคร่งครัด

พูนสุข บุญสวัสดิ์ (ในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2525: 504) ได้กล่าวถึงบรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของเด็กคือ บรรยากาศที่ให้เด็กได้สังเกต ได้เล่น และได้ซักถาม พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้เด็กมีอิสระในการแสดงออกทางความคิดด้วยการพูดและการกระทำตามจินตนาการและความพอใจของเด็ก

ดังนั้น ความรู้สึกอิสระที่จะคิดได้แปลก ๆ และภาวะที่มีความปลอดภัยทางจิตใจเป็นภาวะที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก และเป็นสิ่งที่ควรได้รับการส่งเสริมจาก พ่อแม่ ครู และผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็ก ที่จะจัดบรรยากาศเหล่านี้ให้แก่เด็ก เนื่องจากถ้าเด็กมีความคิดสร้างสรรค์แล้ว เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ก็จะมีความคิดสร้างสรรค์ด้วย ดังที่ สุปาณี สนธิรัตน์ (ม.ป.ป. : 313) ได้กล่าวว่า ความคิดสร้างสรรค์ในวัยเด็กและวัยรุ่นสามารถใช้เป็นตัวพยากรณ์ความคิดสร้างสรรค์ในวัยผู้ใหญ่ได้

การเล่น

1. ความหมายและความสำคัญของการเล่น

ความหมายของการเล่นมีผู้ให้นิยามไว้มาก ซึ่งไม่มีคำนิยามใดที่จะอธิบายความหมายที่ครอบคลุมได้ทั้งหมด ในที่นี้ขอกล่าวเพียงบางท่าน คือ

ดิวอี้ (Dewey อ้างถึงใน อนุชิต เมฆศิขริน 2517: 39) ได้กล่าวว่า การเล่น เป็นกิจกรรมของชีวิต ส่วนสำคัญในชีวิตเด็ก คือการเล่น

มาเยสกี นิวแมนและวอลด์คาวสกี (Mayesky, Neuman and Woldkowski 1975: 106) ได้กล่าวว่า การเล่นคือ ธรรมชาติส่วนหนึ่งของชีวิตเด็กซึ่งผู้ใหญ่ไม่อาจบอกเด็กถึงวิถีทางของการเล่นได้

แมค (Mack 1975: 45) ได้กล่าวว่า การเล่น คือ กิจกรรมที่ทำให้เด็กเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อม การเล่นเป็นการทำงานอย่างหนึ่งของเด็ก แต่ไม่เหมือนกับการทำงานของผู้ใหญ่ที่ต้องมีวิธีการต่าง ๆ กว่าจะเสร็จสิ้น ส่วนการเล่นของเด็กนั้นจะเสร็จสิ้นใน ตัวเองในการเล่นแต่ละครั้ง

เยาวยา เคเซกูปต์ (2528: 10) ได้กล่าวถึงการเล่นว่า เป็นกิจกรรมที่เป็นหัวใจ และมีความสำคัญยิ่งในวัยเด็ก ธรรมชาติของเด็กชอบเล่น การเล่นนอกจากจะเป็นการสนองความต้องการทางจิตใจ ก็เกิดความสุขสนุกสนานแล้ว การเล่นยังเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเด็กและในขณะที่เด็กเล่นเด็กจะเกิดการเรียนรู้ไปด้วย

สุวดี ศรีเลณวิติ และคณะ (2525: 10) ได้กล่าวถึงการเล่นในความหมายของซาห์เลย์ และโกลเคนสัน (Hartley and Goldenson 1963) ว่าการเล่นคือ ปฏิกริยาตอบโต้ต่อชีวิตของเด็ก (Play is the children response to life) ซึ่ง สุวดี ศรีเลณวิติ ยังได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า แท้ที่จริงแล้วมิใช่เพียงแต่ปฏิกริยาตอบโต้ต่อชีวิตเท่านั้น แต่เป็นชีวิตจิตใจเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อการเจริญเติบโตทางร่างกายและเพื่อส่งเสริมด้านความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของเด็กด้วย

พยอม อิงคตานุวัฒน์ (2524: 111-112) ได้กล่าวถึงการเล่นในบันทึกรายงานของสภาการศึกษากลางของอังกฤษ ที่ได้กล่าวไว้เมื่อปี ค.ศ. 1966 ว่า "การเล่นหรืออีกนัยหนึ่ง คือ การทำเลอะเทอะ การทำให้มอม จะด้วยการเล่นกับของเล่น เล่นกับเด็ก ๆ ด้วยกัน หรือเล่นจากความเพ้อฝันในทางสร้างสรรค์ก็ตาม เป็นหัวใจสำหรับการเรียนรู้ของเด็กทั้งที่โรงเรียนและในสังคม"

ในรายงานดังกล่าวยังได้กล่าวถึงความสำคัญของการเล่นว่า

การเล่น เป็นหลักหรือแกนกลางของการเรียนในชีวิตเด็ก และตลอดเวลาที่เด็กเล่นนั้น จะทำให้เกิดความคิดรวบยอด แสดงการปรับตัวโดยมีปฏิกริยาผูกพันกันผู้ที่เล่นด้วย ทำให้เกิดความสามารถในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ถัดหาหลักเกณฑ์ในการเล่นแล้ว สร้างมโนภาพจากประสบการณ์การเล่นนั้น ๆ ตลอดจนแสดงให้เห็นการตัดสินใจจะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในขณะที่เล่น นอกจากนี้เด็กยังเพลิดเพลินและสนุกสนานอยู่กับวิธีการเล่นของเล่น หรือการเล่นตรงหน้าของเขาอย่างมาก อันเป็นการฝึกให้เกิดสมาธิซึ่งจะนำไปใช้ในการเรียนสิ่งอื่น ๆ ในวันข้างหน้า

ปัจจุบันนี้บุคคลในวงการต่าง ๆ ได้แก่ นักจิตวิทยา นักการศึกษา และแพทย์ต่างยอมรับความสำคัญของการเล่นว่ามีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งต่อชีวิตเด็ก ดังที่ เพียเจท์ (Piaget อ้างถึงใน นิรมล ชยุตสาหกิจ ในคณะทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาเครื่องเล่นของเด็ก 2524: 3) ได้กล่าวว่า การเล่นเป็นส่วนสำคัญของวิวัฒนาการของสติปัญญา การเล่นเป็นการกระทำและเป็นการคิดที่เด็กพอใจ และเป็นกิจกรรมที่เกิดจากตัวเด็กเป็นผู้กำหนดเองมากกว่าได้รับอิทธิพลโดยตรงจากสิ่งแวดล้อม

เลขา ปิยะอัจฉริยะ (ในขณะทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาเครื่องเล่นของเด็ก 2524:

47) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการเล่นว่า การเล่นมีบทบาทและมีอิทธิพลอย่างมากมายต่อการเจริญเติบโตทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคมของเด็ก เพราะการเล่นเป็นทางที่เด็กจะสร้างประสบการณ์ให้ตนเอง เพื่อเรียนรู้และรับรู้สิ่งแวดล้อมและสิ่งซึ่งไม่มีใครจะสอนเขาได้ อีกทั้งทำให้เด็กปรับตัวและเปลี่ยนแปลงความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ตรงกับความเป็นจริงรอบ ๆ ตัว

สุวดี ศรีเลณวดี และคณะ (2525: 11) ได้กล่าวถึงการเล่นในด้านการแพทย์ว่า การเล่นช่วยบำบัดรักษาทั้งทางร่างกายและจิตใจ คือการเล่นอย่างเกี้ยวรักษาโรคจิตโรคนประสาทได้ และยังได้มีการพบอีกว่า ผู้ป่วยโรคโปลิโอซึ่งมีกล้ามเนื้ออ่อนแรงจนกลายเป็นคนพิการในที่สุดเมื่อได้เล่นของเล่นชนิดที่ต้องออกกำลังกายแล้วจะช่วยย้ให้กล้ามเนื้อแข็งแรงขึ้น

จากความหมายและความสำคัญของการเล่นดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าการเล่นมีคุณค่าต่อชีวิตเด็กเป็นอย่างมาก เปรียบเสมือนหัวใจของเด็กซึ่งถ้าหากเด็กคนใดไม่เล่นแล้ว แสดงว่าเด็กคนนั้นมีความผิดปกติเกิดขึ้น ดังนั้นการเล่นจึงเป็นเครื่องวัดความสมบูรณ์ของร่างกายและจิตใจของเด็กได้เป็นอย่างดี

2. พฤติกรรมการเล่นของเด็ก

เลขา ปิยะอัจฉริยะ (2523: 8-10) ได้อ้างผลการศึกษาของซัทตัน-สมิธ (Sutton-Smith 1972) ถึงพฤติกรรมการเล่นของเด็กที่แบ่งเป็น 4 แบบ คือ

1) การเลียนแบบ (Imitation) เด็กมักจะเล่นเลียนแบบสิ่งที่ตนคุ้นเคยก่อนและเห็นว่าสำคัญ แต่สถานการณ์หรือสิ่งที่เด็กนำมาเล่นจะแตกต่างกันไปแล้วแต่ภูมิหลังของเด็กแต่ละคน

2) การสำรวจ (Exploration) เด็กในระยะ 3 ถึง 6 ปี จะมีความสนใจ ความสงสัย และความกระตือรือร้น เป็นรากฐานของการเล่นแบบสำรวจ เด็กจะจับ จี ไซ ของเล่น กลิ้งมันไปมา ลองคม แล้วค้นหาต้นเหตุที่มาด้วยการแกะของเล่นออกมาดู เด็กจะเรียนรู้ว่าตนเองสามารถทำให้สิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ต่าง ๆ เกิดหรือเปลี่ยนแปลงได้

3) การทดสอบ (Testing) เด็กจะอาศัยความรู้ใหม่ที่ได้จากการสำรวจและการเลียนแบบเป็นรากฐาน แล้วเด็กจะทดสอบว่าคุณสมบัติของของเล่นและวิธีการเล่นจะเป็นไปตามที่เขาคิดหรือไม่อย่างไร เช่น ถ้าเอาแท่งไม้สี่เหลี่ยมมาตั้งเป็นรูปต่าง ๆ จะเป็นรูปอะไรได้บ้าง

และจะตั้งได้สูงมาก ๆ ตามที่คิดที่ต้องการหรือไม่ เป็นต้น

4) การสร้าง (Construction) การเล่นสร้าง หมายถึง การที่ผู้เล่นสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อมในลักษณะต่าง ๆ การเล่นสร้างเริ่มต้นจากการที่เด็กสามารถแยกสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ออกได้ว่าต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร โดยมีเหตุผลพอที่จะสรุปแยกแยะความแตกต่างและความเหมือนกันได้ การเล่นสร้างนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของเด็กในการรวบรวมอารมณ์ ความคิด และเหตุผล ให้มาสัมพันธ์กันขึ้นในรูปรวมใหม่ เพื่อก่อให้เกิดความคิดและประสบการณ์ใหม่ ๆ ในด้านสร้างสรรค์ (Creative imagination)

3. การเล่นที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์

การเล่นเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของเด็ก เป็นวิธีที่ช่วยให้เด็กเกิดความคิดสร้างสรรค์ ได้ดังที่ เพรอเบล (Froebel อ้างถึงใน วราภรณ์ รักวิจัย 2522: 4) ได้กล่าวไว้ว่า "ควรส่งเสริมให้เด็กได้พัฒนาไปตามธรรมชาติโดยการกระตุ้นให้เด็กเกิดความคิดสร้างสรรค์อย่างเสรีโดยใช้กิจกรรมและการเล่น"

ลักษณะการเล่นที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ เป็นการเล่นที่เปิดโอกาสให้เด็กใช้จินตนาการอย่างเต็มที่ มีอิสระในการคิดหรือแสดงความรู้สึกออกมา นอกจากนี้ของที่จะนำมาเล่นต้องสามารถเปลี่ยนแปลงเป็นรูปร่างต่าง ๆ ได้ตามความต้องการของเด็กอีกด้วย การเล่นที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์หรือกิจกรรมสร้างสรรค์นี้ นักการศึกษาได้รวบรวมรูปแบบของกิจกรรมสร้างสรรค์ไว้หลายท่าน ได้แก่ ลัดดา นีละมณี (2520: 53-115) วราภรณ์ รักวิจัย (2523: 62-69) บุญเยี่ยม จิตรคอน (ในคณะทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาเครื่องเล่นของเด็ก 2524: 95) พูนสุข บุญยสวัสดิ์ (ในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2525: 504) ยาวพา เกษะกุลย์ (2528: 7-9)

ลัดดา นีละมณี ได้กล่าวถึงคุณค่าและลักษณะของกิจกรรมสร้างสรรค์ไว้หลายกิจกรรม ในที่นี้จะขอกกล่าวเพียง 5 กิจกรรม คือ

1) การเล่นกับน้ำ กิจกรรมนี้ทำให้เด็กได้เรียนรู้ความจริงของธรรมชาติ เช่น เด็กจะเรียนรู้ได้เองว่าน้ำเป็นของเหลว ของไหล มีรูปร่างเป็นไปตามภาชนะที่หุ้มห่อ รู้จักสังเกตปริมาณของน้ำว่ามากน้อยแตกต่างกันเพียงใด และกิจกรรมนี้ยังให้คุณค่าพิเศษแก่เด็ก เช่น ช่วย

ระบายความก้าวร้าว ช่วยผ่อนคลายอารมณ์ ช่วยให้เด็กได้เล่นเข้าหมู่เข้าพวก เป็นต้น ตัวอย่างของกิจกรรมการเล่นกับน้ำ ได้แก่ เล่นตวงน้ำและรินน้ำ เล่นรถน้ำคันไม้ เล่นล้างถ้วยชาม เป็นต้น

2) การวาดรูประบายสี ช่วยให้เด็กได้ผ่อนคลายอารมณ์ เพราะเด็กมีโอกาสได้เป็นอิสระ ได้แสดงความรู้สึกภายในออกมา เป็นการแสดงออกถึงการสร้างสรรค์ เป็นการสื่อความหมายแทนการใช้ภาษาพูด ฯลฯ ลักษณะของการวาดรูปของเด็กในครั้งแรกเด็กจะวาดรูปตัวของเขาเองก่อน แล้วจึงวาดบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดและสิ่งแวดล้อมภายหลัง ความสัมพันธ์ของภาพและสิ่งกับในเรื่องรูปและสีจะพัฒนาเมื่อเด็กอายุมากขึ้น

3) การเล่นละเลงโคลนด้วยนิ้วมือ กิจกรรมนี้มีคุณค่าต่อเด็กมากเนื่องจากเด็กได้แตะต้องสัมผัสกับวัสดุสำหรับละเลงโดยตรง ทำให้เด็กมีความคล่องแคล่วในการใช้มือ มีความเพลิดเพลินในการใช้ความคิดสร้างสรรค์ ช่วยคลายอารมณ์ของเด็ก เป็นต้น

4) การตัดและฉีกกระดาษ ครั้งแรกเด็กจะทำอย่างไม่มีจุดหมายใด ๆ ทั้งสิ้น ต่อมาเด็กจะรู้จักการออกแบบและรู้จักการตกแต่ง แล้วจึงสามารถตัดหรือฉีกให้เป็นรูปขึ้นมาคล้ายของจริง และบอกชื่อสิ่งที่เขาทำขึ้นมาได้ด้วย กิจกรรมนี้เป็นเรื่องบอกให้ทราบว่าเด็กมีความพร้อมแล้ว

5) การเล่นบล็อก เป็นกิจกรรมที่เด็กได้ระบายความรู้สึกต่าง ๆ ออกมา เด็กจะแสดงออกเป็นเรื่องราวทางการเล่นสมมุติในบทบาทของการเล่นเลียนแบบ นอกจากนี้ยังได้ช่วยให้เด็กบรรลุความสำเร็จ และช่วยให้เด็กได้พัฒนาการทางสังคมด้วย

วราภรณ์ รักวิจัย ได้กล่าวถึงการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ว่า เป็นกิจกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเฉพาะ และเป็นกิจกรรมเสรีที่เด็กทุกคนสามารถจะทำได้เมื่อตนเกิดความต้องการ พอใจ และสนใจ ในการจัดกิจกรรมไม่ควรหวังที่จะให้เด็กทำงานหรือผลิตผลงานอย่างสวยงาม และได้แบ่งกิจกรรมสร้างสรรค์เป็น 2 ประเภท คือ

1) กิจกรรมด้านศิลปะ ได้แก่ การวาดภาพ การละเลงสีหรือวาดภาพด้วยนิ้วมือ การเล่นกับกระดาษโดยการฉีก ปะ ตัด การปั้นดินน้ำมัน และดินเหนียว การประดิษฐ์เศษวัสดุ

2) กิจกรรมด้านภาษา ได้แก่ การเล่านิทาน การละคร และการเล่นบทบาทสมมุติ กิจกรรมเข้าจังหวะ การแสดงออกทางด้านจินตนาการ

บุญเยี่ยม จิตรคอน ได้กล่าวว่ การเล่นที่เกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ ได้แก่ ศิลปะ การเล่นกับน้ำ การเล่นกับทราย การเล่นกับเครื่องเล่นที่เกี่ยวกับการชั่งตวง การเล่นก่อสร้าง การเล่นเพื่อส่งเสริมประสาทสัมผัสระหว่างมือกับตา ฯลฯ

พูนสุข บุญสวัสดิ์ ได้กล่าวถึงกิจกรรมสร้างสรรค์ว่า การเล่นที่ให้เด็กได้สังเกต ได้ เล่น และได้ซักถาม พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้เด็กมีอิสระในการแสดงออกทางความคิดด้วยการพูด และการกระทำตามจินตนาการและความพอใจของเด็ก ได้แก่ การเล่นไม้บล็อก การเล่นพลาสติก สร้างสรรค์ เลโก้ (Lego) การเล่นกับสีต่าง ๆ เช่น สีฝุ่น สีผสมแป้ง สีเทียน เป็นต้น

เยาวพา เฉชะกุลป์ ได้กล่าวถึงกิจกรรมสร้างสรรค์สำหรับเด็กก่อนวัยเรียนว่า ได้แก่ การวาดภาพระบายสี การประดิษฐ์ภาพ การทำงานทางศิลปะต่าง ๆ การเล่นต่าง ๆ เช่น การ เล่นบล็อก การเล่นทราย การเล่นน้ำ การเล่นนิทาน การสังเกต การทดลอง และเยาวพายังได้ อ้างผลการศึกษาของเทย์เลอร์และยัง (Taylor and Young 1972) ที่ได้วิเคราะห์ คุณค่าของ กิจกรรมซึ่งพบว่ากิจกรรมที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์มาก ได้แก่ การปั้นดินเหนียว การเล่นน้ำ การเล่นทราย กิจกรรมที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ปานกลาง ได้แก่ การตัด ปะ กระดาษ การ วาดภาพโดยใช้นิ้วมือหรือพองน้ำ กิจกรรมที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์น้อย ได้แก่ การเล่นบล็อก การใช้สีเทียน

จากการที่นักการศึกษากล่าวถึงกิจกรรมสร้างสรรค์แล้วนั้นจะเห็นว่าลักษณะของกิจกรรม เป็นการเล่นที่เด็กใช้ความสามารถทางการคิดหลาย ๆ ด้าน มาสัมพันธ์กันในรูปแบบใหม่และเป็น การเล่นที่เปลี่ยนแปลงได้โดยที่ของเล่นไม่มีโครงสร้างที่ตายตัว เช่น การเล่นบล็อก การเล่นดิน เหนียว การวาดรูประบายสี การเล่นกับกระดาษ การเล่นกับน้ำ เป็นต้น ซึ่ง อารมณ์ ทักษิณ (2526: 55-56) ได้ทำการวิจัยโดยให้เด็กก่อนวัยเรียนเล่นในกิจกรรม การเล่นสมมุติ การเล่น ทางภาษา และการเล่นอิสระ ทั้งที่ใช้อุปกรณ์ที่บ้านและอุปกรณ์เพื่อส่งเสริมการเล่นโดยตรง ปรากฏว่า กิจกรรมเหล่านี้ทำให้เด็กเกิดความคิดสร้างสรรค์สูงขึ้น ซึ่งสอดคล้องและสนับสนุนความ คิดเห็นของนักศึกษาดังกล่าว

4. รูปแบบของการเล่น

1) การเล่นกับเพื่อน

ธรรมชาติของเด็กวัย 5 ถึง 6 ขวบ ต้องการที่จะเล่นกับเพื่อนในกลุ่มเด็ก ๆ ด้วยกัน ซึ่ง เยาเวฮา เคชะคุปต์ (2528: 14) ได้กล่าวถึงการศึกษาของแฮมมอนด์ (Hammond) ว่าพัฒนาการการเล่นทางสังคมของเด็กในการเล่นเป็นกลุ่ม (Group Play or Cooperative Play) เริ่มเมื่อเด็กอายุ 5 ขวบ โดยเด็กจะเริ่มเล่นร่วมกับผู้อื่นได้แต่กับเพื่อนจำนวน 2-5 คน

อิทธิพลของกลุ่มเพื่อนซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เด็กต้องเผชิญนั้น มีความสำคัญต่อตัวเด็กเป็นอย่างมาก ซึ่งไอวานนากา (Iwanaga อ้างถึงใน เลขา ปิยะอัจฉริยะ ในคณะทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาเครื่องเล่นของเด็ก 2524: 22) ได้แบ่งลักษณะของการเล่นที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางสังคมไว้เป็น 4 ชั้นดังนี้

- ก. เด็กเล่นคนเดียว (Solitary Play)
- ข. เด็กเล่นใกล้ ๆ คนอื่น (Parallel Play)
- ค. เด็กสนใจการเล่นของผู้อื่นโดยเป็นเพียงส่วนประกอบของการเล่นนั้น

(Complementary Play)

- ง. เด็กร่วมเล่นกับผู้อื่นอย่างมีบทบาทเต็มที่ (Cooperative Play)

เด็กปกติทุกคนมีพัฒนาการทางการเล่นเป็นไปตามนี้

พาร์เทน (Parten อ้างถึงในัญฐรา แก้วสุวรรณ 2524: 52) ได้แบ่งพฤติกรรมทางสังคมของลักษณะการเล่น เป็น 6 ชั้นดังนี้

- ก. พฤติกรรมที่ไม่เข้าร่วมเล่นกับคนอื่น (Unoccupied Behavior)
- ข. การเล่นคนเดียว (Solitary Play)
- ค. พฤติกรรมการเฝ้าดู (Onlooker Behavior)
- ง. การเล่นแบบต่างคนต่างเล่น (Parallel Play)
- จ. การเล่นกับเพื่อน (Associate Play)
- ฉ. การร่วมมือกันเล่น หรือการเล่นร่วมกัน (Cooperative or Organized

Supplementary Play)

สลอฟสัน (Slavson, quoted in Hartley, et al. 1952: 8-9) ได้กล่าว
ว่าเมื่อเด็กเล่นด้วยกันเป็นกลุ่มจะเกิดปฏิสัมพันธ์และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้เด็กสามารถใช้วัสดุหรือของเล่นต่าง ๆ ได้ดีกว่าการเล่นคนเดียว และลักษณะสำคัญที่เหมือนกันของการเล่น
เป็นกลุ่ม คือเด็กจะตั้งกฎการเล่นหรือกติกาสำหรับพวกเขาขึ้นมา ซึ่งการแสดงออกนี้ทำให้ขยาย
ประสบการณ์เดิมให้เพิ่มมากขึ้น ในกฎการเล่นหรือกติกาข้อใดข้อหนึ่งจะแสดงถึงความรู้ที่เด็กมีอยู่
หรือเป็นสิ่งที่เด็กหวังและเพื่อผ่นถึงสิ่งที่ต้องการจะเป็น การเล่นเป็นกลุ่มจึงทำให้เด็กเกิดความ
เพื่อผ่นเพิ่มมากขึ้น นับเป็นวิธีการธรรมชาติที่จะนำไปสู่รูปแบบการเล่นชนิดต่าง ๆ ต่อไป

อิกกะ (2528: 86) ได้กล่าวว่าเด็กเรียนรู้การใช้ชีวิตรวมหมู่จากการเล่นกับเพื่อนบ้าน
ทะเลาะกับเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะการทะเลาะกับเพื่อนนั้นช่วยทำให้เด็กรู้จักการเข้าสังคม และ
ส่งเสริมให้เด็กรู้จักคิดในทางสร้างสรรค์ด้วย

2) การเล่นกับแม่

ครอบครัวมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อการพัฒนาทั้งทางร่างกายและจิตใจของเด็ก
เป็นอย่างยิ่งดังที่ รูสโซ (Rousseau อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2526:
71) กล่าวว่า "หัวใจของการศึกษา คือชีวิตในครอบครัว" นอกจากนี้มีข้อสนับสนุนจากการวิจัย
กันคว้าของนักจิตวิทยา เช่น ฮาเกน (Hagen) มัสเซนและคองเกอร์ (Mussen and Conger)
วัตสัน (Watson) เฮิร์ลลอค (Hurlock) ซึ่งมีความเห็นสอดคล้องกันว่าเด็กจะเจริญเติบโตได้ดี
ที่สุดในครอบครัวที่มีความรักความอบอุ่น ความมั่นคงปลอดภัย และในบรรยากาศที่เป็นแบบ
ประชาธิปไตย โดยที่เด็กมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและได้รับการฝึกให้พึ่งตัวเอง ลักษณะ
เช่นนี้ ทำให้เด็กเกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง มีความคิดสร้างสรรค์สูง (กรมการฝึกหัดครู 2521:
9-10) วินิจ เกตซ์ (2515: 44) ได้พบว่า การอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษตามอารมณ์อย่างไม่มี
เหตุผลซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของบิดา มารดาที่ปล่อยปละละเลยบุตรนั้น มีความสัมพันธ์ทางลบกับความ
คิดสร้างสรรค์ นอกจากนี้ สุปาณี สนธิรัตน์ (ม.ป.ป.: 319) กล่าวถึงการค้นพบของแมคกินนอน
(Mac Kinnon) ที่พบว่าครอบครัวมีบทบาทต่อการสร้างความคิดสร้างสรรค์ในเด็กมากกว่าเพื่อน
ของเด็กเองและเพื่อนบ้าน

บุคคลที่สำคัญที่สุดในครอบครัวที่ให้การอบรมเลี้ยงดูเด็ก คือแม่ เนื่องจากแม่เป็นผู้ที่ใกล้ชิดและมีความผูกพันอันลึกซึ้งมากกว่าบุคคลอื่น คำพูด การกระทำ ความรู้สึกของแม่นั้น ส่งผลกระทบต่อลูกอย่างละเอียดอ่อน ดังที่ อิบูกะ (2528: 182) กล่าวว่า "อัจฉริยะบุคคล อาจสร้างขึ้นมาได้ด้วยการเลี้ยงดูของผู้เป็นพ่อ แต่คนดีซึ่งมีความสมดุลทั้งทางร่างกายและจิตใจ นั้น มีแต่แม่เท่านั้นที่จะสร้างขึ้นมาได้" และชัชยงค์ พรหมวงศ์ (2521: 10) อ้างถึงแนวคิดของ คอมินิอุส (Comenius) ว่าควรมีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับแม่ขึ้นก่อนที่จะมีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กเล็ก โดยให้การศึกษาเกี่ยวกับการปฏิสนธิจนกระทั่งถึงการอบรมเลี้ยงดูเด็ก

ดังนั้น ผู้เป็นแม่จึงเป็นผู้ที่ดูแลและเสริมสร้างอุปนิสัย อีกทั้งสมรรถภาพให้แก่เด็ก ได้ดีที่สุด

แอนโทนอฟสกี (Antonovsky อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2526: 60) ได้วิจัยพบว่าความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก สังเกตได้จากการเล่นที่แปลกใหม่ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการแสดงความรักของแม่โดยการอุ้ม การเล่นด้วย และการปกป้องดูแลจากแม่ เขากล่าวว่า การที่ความคิดสร้างสรรค์สัมพันธ์กับการแสดงความรักของแม่นั้น เพราะการแสดงความรักเป็นการเอาใจใส่เด็ก ทำให้เด็กได้รับความอบอุ่น ปลอดภัย ซึ่งทำให้เด็กกล้าแสดงความรู้สึกรักใคร่ของตนเอง ก่อให้เกิดพัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์

ประเทศต่าง ๆ ที่เห็นความสำคัญของการศึกษาเด็กก่อนวัยเรียน เริ่มตระหนักถึงบทบาทของแม่ที่จะช่วยกระตุ้นให้เด็กเกิดการเรียนรู้และการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น สหรัฐอเมริกาได้มีโครงการหลายโครงการที่มุ่งจัดหาประสบการณ์ที่มีคุณค่าในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก โครงการที่น่าสนใจโครงการหนึ่งก็คือโครงการที่ให้แม่ของเด็กก่อนวัยเรียนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมต่ำ ได้รับการอบรมถึงวิธีใช้หนังสือและของเล่น เพื่อกระตุ้นให้เกิดการสนทนาระหว่างแม่และเด็ก ผลการทดลองทำให้คะแนนไอคิวของเด็กเพิ่มขึ้น 17 ในช่วงเวลา 7 เดือน (วรรณคดี ม้าลำพอง 2527: 41)

ส่วนอิสราเอลได้มีโครงการส่งเสริมความรู้ให้กับกลุ่มแม่บ้าน และลูกซึ่งเรียกว่า Hippy Programme ซึ่งเป็นการเตรียมเด็กเข้าสู่วัยเรียนโดยดำเนินการในกลุ่มครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ มีพื้นฐานการศึกษาน้อยและมีลูกมาก ปรากฏว่าโครงการนี้ประสบผลสำเร็จ

ในการพัฒนาความพร้อมของเด็กวัย 4 ถึง 6 ขวบ เป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้กรมการศึกษาออกโรงเรียนจึงได้นำรูปแบบ Hippy Programme มาทดลองจัดที่จังหวัดอุบลราชธานี เรียกชื่อโครงการนี้ว่า "แม่สอนลูก" ผลปรากฏว่าโครงการนี้ช่วยให้ลูกมีพัฒนาการด้านต่าง ๆ คีขึ้นทุกด้าน และพร้อมกันนี้แม่บ้านก็ได้เปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ในทางคีขึ้น (กรมการศึกษาออกโรงเรียน 2528: 13, 43-44) จะเห็นได้ว่าเด็กก่อนวัยเรียนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำสามารถได้รับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ให้สูงขึ้นได้ ถ้าได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากแม่ที่รู้วิธีอบรมเลี้ยงดู ดังนั้นการให้ความรู้แก่แม่จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง แต่โดยทั่วไปลักษณะการอบรมเลี้ยงดูเด็กในครอบครัวไทย แม่ส่วนมากยังไม่เข้าใจวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้มีคุณภาพอย่างคี โดยจะใช้การอบรมเลี้ยงดูตามประสบการณ์ที่ตนเองได้รับการเลี้ยงดูมาคังที่บรรจจา สุวรรณหัต (2524: 11-12) ได้กล่าววว่า แม่ทุกฐานะให้ความรักความอบอุ่นแก่เด็กอยู่เสมอ แต่ด้วยการที่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องพัฒนาการเด็ก แม่จึงให้ความสำคัญแก่ความเจริญเติบโตทางด้านสติปัญญามากกว่าทางด้านอื่น ๆ ซึ่งแท้จริงแล้วจำเป็นต้องพัฒนาทุกด้าน

3) การเล่นเอง

เด็กในชนบทส่วนมากมีการเล่นที่เป็นอิสระไม่มีผู้ดูแล คังที่นิภา ทองไทย (2525: 87) พบว่า การเล่นของเด็กก่อนวัยเรียนในชุมชนเกษตรกรรมชนบทนั้น เด็กจะถูกปล่อยให้เล่นและเรียนรู้กับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เนื่องจากพ่อแม่ไม่เห็นความสำคัญของการเล่น และของเล่นที่ส่งเสริมความพร้อมด้านสติปัญญาเท่าที่ควร โดยคิดว่าของเล่นและการเล่นของเด็กมีประโยชน์เพียงช่วยให้เด็กเกิดความสุขสนานเพลิดเพลินไม่มารบกวนพ่อแม่เท่านั้น

คังนั้น การเล่นของเด็กอายุระหว่าง 5 ถึง 6 ขวบ จึงเป็นการเล่นที่เป็นไปตามธรรมชาติ เด็กจะหาของเล่นเอง พ่อแม่มักจะไม่สนใจที่จะหาของเล่นให้ลูกหรือคูลูกจะเล่นอะไรบ้าง และพ่อแม่คิดว่าเด็กวัยนี้โตพอที่จะเล่นได้เองแล้วประกอบกับระยะนี้เด็กอาจจะมีน้องใหม่เกิดขึ้นมาอีก จึงทำให้เด็กถูกปล่อยให้ละเลยยิ่งขึ้น

เกษมศักดิ์ ภูมิศรีแก้ว (ในคณะทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาเครื่องเล่นเด็ก 2524: 97, 100) สนใจการเล่นของเด็กยากจน ได้กล่าววว่า ของเล่นของเด็กยากจนมักจะคักแปลงมาจากของใช้ ของที่หีบฉวยได้โดยง่าย และเด็กจำเป็นจะต้องใช้จินตนาการในการเล่นมากเพราะ

ของเล่นเป็นของที่ไม่มีจริง หรือเป็นของเล่นที่อยู่ในสภาพชำรุดเสียหาย เพราะฉะนั้น เด็กก็ต้องนึกเอาเองว่ามีหรือใช้ได้ ซึ่งเกษมศักดิ์ ภูมิศรีแก้ว ได้ให้ข้อสังเกตว่า การเล่นของเด็กยากจนจะเป็นการเล่นแบบสมมุติซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เด็กมีจินตนาการมากอย่างหนึ่ง เช่น การขี่กบกล้วย แล้วสมมุติว่าเป็นม้า

จากการศึกษาและงานวิจัยของบุคคลต่าง ๆ ที่กล่าวมาทำให้ผู้วิจัยเกิดแนวความคิดว่า นักเรียนชั้นเด็กเล็กซึ่งเป็นเด็กที่อยู่ในชนบท ควรจะได้รับการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ด้วยการเล่น และการเล่นกับเพื่อน กับแม่ หรือการที่เล่นเอง ต่างก็มีผลต่อความคิดและการกระทำของเด็กทั้งนั้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้กำหนดรูปแบบการเล่น คือการเล่นกับเพื่อน การเล่นกับแม่ และการเล่นเอง เพื่อศึกษาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นเด็กเล็กว่า หลังจากได้เล่นแล้วรูปแบบการเล่นใดที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ได้ดีที่สุดและรองตามลำดับ

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย